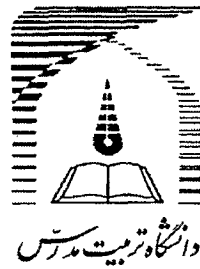

۱۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۱۸۴۱۲

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره ی کارشناسی ارشد علوم سیاسی

رمانتیسم، فایده گرایی و مفهوم آزادی در فلسفه ی سیاسی
جان استوارت میل

سید محمد سعید شجاعی

استاد راهنما:

دکتر سید علی رضا حسینی بهشتی

استاد مشاور:

دکتر حاتم قادری

۱۳۸۸ / ۱ / ۱۸

مهر ۱۳۸۷

۱۱۵۴۸۲

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای سید محمد سعید شجاعی تحت عنوان رومان‌تیسیم، فایده‌گرایی و مفهوم آزادی در فلسفه سیاسی جان استوارت میل را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیأت داوران

۱- استاد راهنما دکتر سید علی رضا حسینی بهشتی

۲- استاد مشاور دکتر حاتم قادری

۳- استاد ناظر دکتر عباس منوچهری

۴- استاد ناظر دکتر احمد خالقی

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دکتر عباس منوچهری

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت

مدرس

- مقدمه:** با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیات علمی، دانشجویان، دانش آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی که با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:
- ماده ۱-** حقوق مادی و معنوی پایان نامهها / رسالههای مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین نامهها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.
- ماده ۲-** انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه / رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما مسئول مکاتبات مقاله باشد.
- تبصره:** در مقالاتی که پس از دانش آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه / رساله نیز منتشر می شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.
- ماده ۳-** انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان نامه / رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و بر اساس آئین نامه های مصوب انجام می شود.
- ماده ۴-** ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره های ملی، منطقه ای و بین المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه / رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.
- ماده ۵-** این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل، از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری می شود.

نام و نام خانوادگی سید محمد سعید شجایی

امضاء

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند: «کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته علوم سیاسی است که در سال ۱۳۸۷ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر سید علی رضا حسینی بهشتی و مشاوره جناب آقای دکتر حاتم قادری از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده رابه عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب سید محمد سعید شجاعی دانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: سید محمد سعید شجاعی

تاریخ و امضا: ۱۳۸۷، ۱۲، ۲۶

سپاس گزاری

نگارش این پایان نامه بی شک بدون کمک دکتر سید علی رضا حسینی بهشتی، استاد راهنما، که همواره در طول نگارش این پایان نامه هادی این پژوهش بودند و در جمع آوری منابع و مآخذ مورد نیاز از هیچ کمکی فروگذاری ننمودند، میسر نمی گردید.

دکتر احمد خالقی، استاد داور، که از راهنمایی ها و نکته سنجی هایشان بهره بردم و در دوره تحصیل نمونه ای از استاد مسئول و دلسوز بودند.

دکتر عباس منوچهری، معلمی توانا که بستیار از وی آموختم. دکتر مصطفی یونسی، که جدیتش در پژوهش علمی مشوق دانشجویان در آموختن بیشتر است. دکتر مسعود غفاری، استاد با اخلاق، که دغدغه ی فردای روشن ایران همواره ذهن اش را به خود مشغول می دارد.

در ادامه باید از دوستانم نام ببرم: ابوالفضل امیرور، یاشار جیرانی، رضا کرمی، مهدی امیری صفت، حمزه غالبی و جواد حیدری. هر یک از این دوستان همواره مشوق و مایه دلگرمی در درس و بحث بوده اند.

و در انتها باید از پدر، مادر و مادر بزرگم، که اکنون جایش خالی است، تشکر کنم. قدردانی از این عزیزان بر من فرض عین است.

چکیده

جان استوارت میل (۱۸۰۶-۱۸۶۵)، یکی از بزرگترین متفکران سیاسی است که آرا و نظریاتش، مبنای اندیشه سیاسی و اجتماعی بسیاری از متفکران معاصر قرار گرفته است. وی از فیلسوفان مکتب فایده گرایی به شمار می رود که از نظر آن، معیار سنجش ایده ها و روش های ایجاد یک زندگی نیک، میزان فایده شان بر افزایش رفاه فردی و اجتماعی است. از طرف دیگر، میل در دوره ای تاریخی می زیست که به شدت تحت تأثیر رمانتیسم قرار داشت. در این پایان نامه، با تمرکز بر رساله *در باره آزادی* و همچنین *زندگینامه ی خود نوشت میل*، میان رمانتیسم، فایده گرایی و مفهوم آزادی در فلسفه سیاسی وی نسبت سنجی شده و میزان انسجام استدلال های وی در دفاع از آزادی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: رمانتیسم، فایده گرایی، آزادی، جان استوارت میل

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق.....
۲	۱-۱ طرح مسأله.....
۷	۲-۱ سؤال و فرضیه.....
۷	۳-۱ مرور ادبیات موضوع.....
۷	۴-۱ روش تحقیق.....
۸	۵-۱ سازمان پایان نامه.....
۹	فصل دوم: پیدایش زندگی رمانتیک.....
۱۰	۱-۲ مقدمه.....
۱۵	۲-۲ هامان و سرچشمه های ضد روشن گری.....
۱۹	۳-۲ هردر، جهان بینی و انسان شناسی رمانتیک.....
۲۴	۴-۲ فیثسته و نظریه شناخت.....
۲۹	۵-۲ شکل های متفاوت زندگی.....
۳۲	۶-۲ عقل و اراده.....
۳۵	فصل سوم: فایده گرایی: اصلاحات و فلسفه ی خوشبختی.....
۳۶	۱-۳ مقدمه.....
۳۸	۲-۳ انسان شناسی و فلسفه اخلاق فایده گرایی.....
۴۵	۳-۳ جان استوارت میل و ناخشنودی از فایده گرایی کلاسیک.....
۵۵	فصل چهارم جان استوارت میل: آزادی و هنر زندگی.....
۵۶	۱-۴ مقدمه.....
۵۹	۲-۴ دفاعیه آزادی.....
۶۶	۳-۴ فایده ی آزادی.....
۷۵	فصل پنجم: دو چهره جان استوارت میل.....
۸۳	نتیجه گیری.....
۸۶	منابع و مأخذ.....
۹۲	چکیده انگلیسی.....

فصل اول

مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱ طرح مسأله:

تاریخچه فکری رابطه فلسفی انگلستان با قاره اروپا دست کم به قرون شانزدهم و هفدهم باز می‌گردد، زمانی که نویسندگان و فیلسوفان، در هر دو سوی کانال، نوشتن به زبان های محلی خود و نه زبان لاتین را آغاز کردند. هابز با آثار ماکیاول و دکارت آشنا بوده و مدتی را در فرانسه و ایتالیا به سر برده بود. اما تاثیر آشکار فلسفه ایده آلیسم آلمانی و رمانتیسم به زمان های نزدیک تری باز می‌گردد یعنی سال های پس از انقلاب فرانسه. چهره ی اصلی در این میان کولریج شاعر بود با ادراک نافذ، اگر چه غیر متعارف و پرباشنش از ایده آلیسم آلمانی و رمانتیسم. از این حیث قرن نوزدهم بازار آشفته ای از اندیشه ها و تجربه های گوناگون زندگی بود و در این قرن شگفت انگیز جان استوارت میل فیلسوف متولد شد.

جان استوارت میل بزرگ ترین فرزند از نه فرزند متولد شده هریت و جیمز میل بود. زندگی جان استوارت میل (۱۸۰۶-۱۸۷۳) تمام دوره ی تاریخی را شامل می‌شود که در آن فرایندها و پیامدهای صنعتی شدن در ساختار سیاسی و اجتماعی جوامع اروپایی گسترش می‌یافت. و تجربه زندگی میل به وی نشان داد که شناخت و آموزش برای درک پویای این «دنیای قشنگ نو» ضروری است. در زندگی نامه خودنوشت خود، میل داستان رشد شخصی و فکری خود را بیان می‌کند. این به روشنی نشان می‌دهد که رویدادها و آثار بزرگ زمان وی، رشد فکری وی را شکل داده است و این که درک وی از آن چیزها استدلالی بر اولویت آزادی فردی و نیاز حیاتی برای خوشبختی انسانی و پیشرفت اجتماعی است.

جیمز میل، متفکر سیاسی معروف، مردی مشهور به قدرت شخصیت، سایه ای طولانی بر زندگی جان استوارت میل افکند. اسکاتلندی خودساخته ای که به سختی کار می‌کرد تا در مقام یک دانشگاهی و دیپلمات اعتبار کسب کند، به سرعت به مقام دبیر دوم کمپانی هند شرقی ارتقاء می‌یابد

و دوستی هایی با متفکران زمان خود مانند دیوید ریکاردو اقتصاددان و جرمی بنتام فیلسوف برقرار می کند، متفکر موسس مهم زمانه اش. بنتام به خصوص در زندگی فکری میل [جیمز] دارای شدیدترین نفوذ شد. جان استوارت میل توسط پدرش از آموزش استثنایی و بی نظیری برخوردار شد، به نحوی که حجیت عقاید اولیه ای که از تعلیم و تربیت اش اکتساب کرده بود در سراسر حیات فکری اش برای وی امر مسلمی محسوب می شد. جان استوارت میل با آموزش فلسفه ی فایده گرایی و اقتصاد سیاسی انگلیسی شروع کرد. در ادامه حیات فکری خود با اندیشه های برخاسته از اروپای قاره ای آشنا می گردد و از آنها تاثیرات آشکار و نهان می پذیرد. یکی از این جریانات فکری مهم رمانتیسم است که میل از طریق مطالعه آثار نویسندگان این جریان فکری و همنشینی با رمانتیک های انگلیسی تحت تاثیر آن قرار می گیرد. در این زمینه دو مقاله بلند جان استوارت میل درباره بنتام و کولریج جالب و شایسته ی توجه است که به ترتیب در سال های ۱۸۳۲ و ۱۸۴۰ در لندن اند وست مینستر ریویو^۱ منتشر شدند.

تأملات اساسی میل در باب شکاف بین تجربه گرایی و تفکر مقرون به وهم و گمان است که جلوه بارز و آشکارش را در تضاد آشتی ناپذیر بین رمانتیسم کولریج و فایده گرایی بنتام می توان مشاهده کرد. از نظر میل یکی از این آموزه ها، فایده گرایی، این اتهام را یدک می کشد که انسان ها را بدل به حیوان می کند و آموزه دیگر، رمانتیسم، متهم است که انسان ها را بدل به موجوداتی جن زده می کند.

فایده گرایی، مکتب فلسفی مهمی در فلسفه اخلاق و فلسفه سیاسی، که جان استوارت میل در ابتدا با آموزه های آن آشنا شده و آموزش می بیند، مبتنی بر اصل ساده ای درباره ی رفتار آدمی است که از آن به اصل فایده تعبیر می شود. این مکتب فکری مدعی است ملاک و معیار ارزیابی و داوری در باب رفتارها، امور و نهادهای بشری اصل فایده و نتیجه ی مستقیم آن یعنی بیشینه سازی فایده عمومی است، بیشترین فایده برای بیشترین تعداد انسان ها. بنابراین بنتام از تحلیل منطقی و

---

¹. London & Westminster Review

عقل سلیم تجربی بهره می گیرد تا درستی و صدق امور عملی را به پرسش بگیرد. از نظر میل، فلسفه بنتام، دنباله عملی شکاکیت هیوم است که خصوصاً به حوزه های قانونی و حکومت می پردازد. در واقع، بنتام از استعداد نقادی اش با روحیه ای اصلاح طلبانه اجتماعی استفاده می کرد تا به اصلاح امور به نفع عموم بپردازد.

برداشت نخستین فایده گرایان، به خصوص بنتام و جیمز میل، از اصل فایده لذت است. و فایده را چیزی جز لذت و لذت بیشتر نمی دانستند. بر طبق این مفروضات محتمل است که فایده گرایان بین وضعیتی که در آن لذت بیشتر، اما آزادی کمتر است و یا وجود ندارد، و وضعیتی که در آن آزادی بیشتر اما لذت کمتر است، وضعیت نخست را درست بدانند. از این جهت فایده گرایی را می توان ادامه تفکر روشن اندیشی دانست که با حفظ پیش فرض های آن تلاش می کرد الگوی یگانه ای از زندگی ترسیم کند که ضامن خوشبختی همگان باشد. این فلسفه مبتنی بر فلسفه ی تاریخ و تفکری در باب انسان و اجتماع بود که می توان آن را از جهات بسیاری مونیستی دانست. فلسفه ای که از طریق آموزش های جیمز میل و نفوذ بنتام بر سراسر حیات فکری و شخصی میل تاثیرگذار بود. محتوای فلسفه تاریخ میل به شدت متأثر از اندیشه قرن هجدهم فرانسه بود که از طریق جنبش اصلاحات در انگلستان که وی یکی از پیشروانش بود با مطالعه ی آثار سن سیمون و کنت تقویت می شد. طبق تفسیر میل از تاریخ، انسان دارای توانایی پیشرفت از بربریت به تمدن است. این پیشرفت در شرایط آزادی است که امکان پذیر بوده و بنابراین، آزادی فرد و جامعه شرط ضروری پیشرفت است. استدلال وی در این زمینه بسیار ساده است. مانند تمام استدلال های فایده گرایانه پیشرفت بستگی به ظهور ایده های جدید دارد و فقط اگر آزادی برخورد آرا وجود داشته باشد می توان بدیل هایی پیشنهاد کرد. میل وجود این ایده ها را مبنای پایداری جامعه می دانست. طرح فلسفه فایده گرایی بنتام و جیمز میل انتقادات بسیاری را برانگیخت. یکی از ویران کننده ترین نقدها، نقد توسط توماس مکولی بود. وی طرح بنتامی از فایده گرایی را که با استفاده از چند قانون ساده مفروض درباره ی

طبیعت بشری از جمله اصول موضوعه روانشناختی با روش استقرایی را برای تاسیس فلسفه سیاسی و کارآمدی در باب حکومت نحیف می دانست. به نظر مکولی نظریه بنتام درباب سرشت بشر بر اصول نادرستی استوار شده است. به نظر وی مشاهده و ضبط روی داده های تاریخی و پیامدهای وقایع به عنوان داده های در اختیار بشر روش پرثمرتری است. روشی که بنیاد دانش نظری و عملی سیاست است. نقد های وارد بر فایده گرایی میل را به صرافت انجام اصلاحات در فایده گرایی انداخت.

در مقابل، رمانتیسم، جهان بینی متفاوتی است که اصل اساسی زندگی انسان را در آزادی نامحدود وی در بیان درون مایه ی خویش می داند حتی اگر این آزادی به لذت بیشتر منجر نشود. رمانتیک ها به احساسات بیشترین بها را می دادند که این خود نشان دهنده ی تضادی آشتی ناپذیر با تفکر بنتامی است. از نظر رمانتیک ها احساسات در افراد تحقق می یابند و فردیت در احساسات بنا می شود. در قیاس با دنیای احساسات زنده ی فردیت یافته، دنیای اشیای عمومیت یافته ای که عقل در آن نظر و تأمل می کند فاقد صلابت شور زندگی است. آن چه به این احساسات اولویت می دهد تا حدی این است که احساسات به کردار تعیین می بخشد. این جلوه از فرهنگ اصالت یعنی برداشتی از زندگی که مفادش این است که هر انسانی برای تحقق بخشیدن به انسانیت خود راه روشی منحصر به فرد و خاص خود دارد و مهم است که این راه و روش بی همتا را بیاید و با آن زندگی کند نه این که تسلیم پیروی از الگویی شود که از جانب جامعه یا نسل قبل یا مراجع دینی یا سیاسی بر او تحمیل می شود، یکی از ماندگارترین تأثیرات رمانتیسم است.

اهمیت احساسات تبیین می کند که چرا میل فردگرا و لیبرال با رمانتیک ها همدلی نشان می دهد. احساس آدمی برای عمل انسان ها اهمیت دارد و این برای یک عمل گرا نکته ای مهم است و میل تا حدی عمل گرا بود. وی در مقام فیلسوف سیاسی لیبرال، به اهمیت صورت های متفاوت زندگی پی برده بود. انسان گاهی درباره ی یک چیز دو احساس مغایر دارد. هر دو می خواهند به بیان درآیند و هر کدام به نحوی عمل می کنند که گویی از وجود دیگری بی خبر است. در این گونه موارد نیرنگ

شگفت انگیز و ناهشیار روان بشر در پی الگوی عملکردی است که هم احساسات متعارض را ابراز دارد و هم آنها را آشتی دهد و میانجی شان بشود. در این میان شرایط تربیتی، زندگی و زمانه نیز عامل تاثیرگذاری در مجال و بروز این حالت روحی میل داشت.

آثار میل در برگیرنده زمینه های بسیاری است و شامل آثار بانفوذی در روش شناسی علمی (نظام منطق، ۱۸۴۳)، اقتصاد (اصول اقتصاد سیاسی، ۱۸۴۸)، فلسفه (فایده گرایی، ۱۸۶۱)، نهادهای سیاسی (حکومت نمایندگی، ۱۸۶۱)، سیاست جنسی (انقیاد زنان، ۱۸۶۸) و اثر بزرگش در فلسفه سیاسی (رساله ی آزادی، ۱۸۵۹) می باشد. همان طور که این فهرست نشان می دهد، میل متفکری التقاطی بود، اصول روش و نظریه علمی و اجتماعی را با اصول اخلاق فایده گرا، دیالکتیک کلاسیک سقراطی را با فردگرایی لیبرال کلاسیک مشتاقانه تلفیق می کرد. نتیجه منفی این التقاط گرایی است که آثار میل را مشهور به عدم انسجام کرده است.

در این پایان نامه من تلاش می کنم تا با بررسی رمانتیسم و همچنین فلسفه فایده گرایی به عنوان مبنای فکری و تربیتی جان استوارت میل، و بررسی یکی از مهم ترین آثار وی در فلسفه سیاسی یعنی رساله آزادی و زندگی نامه ی خود نوشت وی، که از مهم ترین زندگی نامه های خود نوشت است، تاثیر هر یک از این دو یعنی رمانتیسم و فایده گرایی و میزان انسجام استدلال های وی به نفع آزادی فردی و اجتماعی را بررسی کنم.

دلیل انتخاب این دو اثر نیز این است که آزادی اثری در حوزه ی فلسفه سیاسی و اجتماعی است و به رابطه ی میان حکومت، یعنی کسانی که در قدرت هستند و شهروندان یعنی کسانی که قدرت بر آنها اعمال می شود می پردازد. اما منزلت پایدار آزادی فراسوی این است. این رساله به گستردگی بیان هسته ی فلسفه ی اجتماعی و سیاسی میل به شمار آورده شده است. اثری موثر و همان طور که شارحان بسیاری عقیده دارند، بازگویی نافذ ضرورت منافع عمده نهادهای لیبرالی کلاسیک. دلیل انتخاب زندگی نامه ی خود نوشت نیز این است که زندگی نامه ها عموماً تا حدودی

ترسیمی از نمودارهای دنیای درونی فرد است و از طریق آن می توان به شناخت عوامل ستیزنده موجود در ضمیر ناهشیار دست یافت.

۱-۲ سؤال و فرضیه:

آیا با توجه به دوگانگی بنیادهای فکری در فلسفه ی سیاسی میل، یعنی فایده گرایی از یک سو و تأثیر پذیری از رومانتیسم از سوی دیگر، مفهوم آزادی در دیدگاه وی دارای انسجام و سازگاری است؟

با توجه به این که فلسفه میل ریشه در دو دیدگاه متفاوت فایده گرایی و رومانتیسم دارد به نظر می رسد ایده آزادی در تفکر وی دارای ناسازگاری است.

۱-۳ مرور ادبیات موضوع:

متفکران برجسته ای به تأثیر در رمانتیسم تفکر جان استوارت میل پرداخته اند. آیزایا برلین در اثر مشهور خود *چهار مقاله در باره آزادی* در مقاله چهارم، جان استوارت میل و غایات حیات، به این مسأله اشاره کرده است.

جان گری در کتاب خود ب عنوان *فلسفه سیاسی جان استوارت میل* این موضوع را به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار داده است. وی مهمترین تأثیر رمانتیسم بر اندیشه ی میل را انسانشناختی دانسته و دستاورد میل را در دفاع از آزادی صورت های متفاوت زندگی می داند.

فردریش فون هایک در تعدادی از آثار خود از قبیل *اساسنامه آزادی* این جنبه از تفکر میل را مورد انتقاد قرار داده است. و گرایش های رمانتیک میل را مسؤل دفاع وی از عدالت اجتماعی می داند.

۴-۱ روش تحقیق:

در این پایان نامه از روش تحلیل مفهومی استفاده خواهد شد.

۵-۱ سازمان پایان نامه:

در فصل اول ضمن بررسی آراء مهمترین متفکران رمانتیک به پیدایش رمانتیسم خواهیم پرداخت و اصلی ترین مفاهیم این جهان بینی را که بر تفکر میل تأثیر گذارد تحلیل خواهیم کرد.

در فصل دوم مکتب فایده گرایی را در آرا بنتام و جیمز میل بررسی کرده و مخمترین انتقادات و اصلاحات جان استوارت میل در این فلسفه را بیان خواهیم کرد.

در فصل سوم استدلال های رساله ی آزادی میل را تحلیل کرده و انسجام و سازگاری شان با یکدیگر می سنجیم. و در فصل چهارم، نتیجه گیری، فرضیه خود را به محک نتایج خواهیم گذاشت.

فصل دوم

پیدایش زندگی رمانتیک

هوراشیوا

در آسمان و روی زمین چیزهایی بیشتر از آن هست که فلسفه ی تو به تصور بیاورد.

هملت

مقدر بود طلوعه ی روز قیامت باشد.

سودنبرگ

ما به حد کافی مبهوت و متحیر حکمت انتزاعی طبیعت و فرایند تاریخی شده ایم، حال زمان آن رسیده است که بفهمیم بسیاری چیزهای تصادفی، احمقانه، بی نتیجه، و خطا در طبیعت و تاریخ هست.

(هرتسن، به نقل از کار، ۱۳۸۰: ۴۶)

۲-۱ مقدمه

رمانتیسیم جنبشی هنری است که نیمه دوم قرن هجدهم میلادی در اروپای غربی شکل گرفت. هر گونه تلاش برای ارائه تعریفی از رمانتیسیم نافرجام می ماند. این جنبش در واقع محل تلاقی تضادهاست و چنان متنوع، متفاوت و رنگارنگ است که برخی از پژوهشگران مدعی شده اند که هر چیزی را می توان رمانتیک نامید. هر کسی می تواند در آثار افلاطون، هومر، هوراس، دانته، شکسپیر، راسین، پوپ و دیگران، از نویسندگان و شاعران پیشین چیزهایی پیدا کند که رمانتیک تلقی شود. در واقع تا دوردست خاطره ی مکتوب بشر می توان رد پایی از نگاه رمانتیک به زندگی پیدا کرد. اما با این حال رمانتیسیم «تحول خاصی است که در مرحله خاصی از تاریخ رخ نموده و امروز بر ما تاثیر می نهد» (برلین، ۱۳۸۵ الف: ۲۶). این جنبش مبتنی بر انسان شناسی خاص خود و نظریه شناختی در باب انسان و طبیعت، تاریخ و جهان هستی است که تا پیش از قرن هجدهم سابقه نداشته است. عدم توجه به این جنبه ی تاریخی بودن مفاهیم، نشانه ی بارز سندرم اندیشه ی انتزاعی درباره ی تاریخ فکری است.

جنبش رمانتیسیم نه تنها جنبشی است که با هنر سر و کار دارد، بلکه شاید اولین فرصت است در تاریخ غرب که هنر بر سایر جنبه های زندگی چیره شد و نوعی سلطه ی بی معارض هنر بر زندگی پدید آمد و این به یک معنی جوهر جنبش رمانتیک است (برلین، ۱۳۸۵ الف: ۱۲). نگاه رمانتیک ها به زندگی، واقعیت و طبیعت، نگاه با شابلونی زیبایی شناختی بود و در عصری ظهور کرد که مشتاق

رسیدن به فرهنگ است و مرکز خود را در هنر می یابد و « هر چه حضور فرهنگ کمتر و فقدان آن بارزتر باشد، میل و عطش آدمی نیز تیزتر می شود» (لوکاچ، ۱۳۸۳: ۹).

شناخت جنبش رمانتیسم مستلزم آگاهی از زمینه هایی سیاسی و اجتماعی است که این جنبش از آنها تأثیر گرفته بود. و تلاش کرد تا با بهره گیری از قدرت تخیل، عواملی را که منجر به شکل گیری این جنبش شدند بشناسیم. زیرا «رمانتیسم صرفاً اهمیت تاریخی ندارد. بسیاری از پدیده های امروزی - ناسیونالیسم، اگزیستانسیالیسم، ستایش مردان بزرگ، ستایش نهادهای غیرشخصی، دمکراسی، توتالیتاریسم - جملگی از رمانتیسم تأثیر گرفته اند و این جنبش در همه آن ها رخنه کرده است» (برلین، ۱۳۸۵: ۱۲). و همان طور که پس از انفجار هسته ای، علاقه به شناخت مجموعه ی تحولات فکری منجر به آن، برانگیخته شد مطالعه ی رمانتیسم نیز پس از آن که اثرات پایدارش بر اندیشه و عمل انسان تصدیق شد، مورد توجه قرار گرفت. اما «حتی پس از گذشت سال ها نیز خاطره آن دوران هنوز در جان ناظران، همچون چیزی گنگ و ناساز، زنده و پابرجاست» (لوکاچ، ۱۳۸۳: ۲).

لوکاچ وضعیت آن روز اروپا را که زمینه ی جنبش رمانتیک بود چنین توصیف می کند: «قرن هجدهم رو به مرگ است - قرن عقل گرایی، قرن بورژوازی جنگجو و فاتح که از پیروزی خویش آگاه است. در پاریس، نظریه پردازان رؤیا زده، با سرسختی خونین و بی رحمانه ای، انواع ممکن عقل گرایی را در عالم رؤیا تا نتایج غایی شان پی می گرفتند و در همان حال، دانشگاه های آلمان کتاب هایی انتشار می دادند که یکی پس از دیگری بنیاد عقل گرایی و امید غرورآمیزش را محو و نابود می کرد - این امید که نهایتاً هیچ چیز از دسترس عقل به دور نیست. ناپلئون و ارتجاع فکری به نحو ترسناکی نزدیک بودند؛ از پس دوره جدیدی از هرج و مرج که عمرش به پایان رسیده بود، نظام کهن بار دیگر قد راست می کرد» (لوکاچ، ۱۳۸۳: ۱).

قرن هجدهم. زیر آسمان پاریس این شهر آراسته ی منطقی معقول، «دوران، دوران صلح و آرامش است، دوران بناهای فاخر و مجلل، دوران اعتقاد به این که می توان امور انسانی، فعالیت هنری،

اخلاقیات، سیاست و فلسفه را تابع خردی جهانشمول کرد (برلین، ۱۳۸۵ الف: ۲۶). اما کافی است تا روی خود را به سمت سرزمین های آن سوی رود راین بگردانیم و به فرهنگ نوردیک بنگریم، اوضاع دیگری در راه است، آن گاه یورش ناگهانی. «فورانی طوفانی در عواطف و احساسات، مردم به بناهای گوتیک علاقمند می شوند، سودای خودکاوی به سرشان می افتد، مردم به ناگهان پریشان و مالیخولیایی می شوند، رفته رفته زبان به ستایش پرواز تبیین ناپذیر نبوغ خودانگیخته می گشایند (برلین، ۱۳۸۵ الف: ۲۶).

این تحول منجر به روحیه رمانتیک در اخلاقیات مردم تحت تاثیر جریان های گوناگونی قرار داشته است که مهم ترین های آنها نهضت ضد روشنگری^۱، جنبش طوفان و فشار^۲، سنت انگلیسی طنز و احساساتی گری^۳، واکنش کاتولیک ها بر ضد روشن گری، تفکرات روسو، دیدرو، نهضت احیای پروتستانیسم، جنبش زهد گروی^۴ و مخالفت با فرانسوی ها هستند. اگرچه برجسته کردن تقابل رمانتیسم با روشنگری، نادیده گرفتن اوضاع اجتماعی انضمامی است اما ویژگی این جنبش از نظر جهان بینی^۵ تقابل با نهضت روشن گری است. «روشن گری جنبش فکری قرن هجدهم مبنی بر برتری عقل و روش علمی بود که ریشه هایش به دستاوردهای فکری قرن هفدهم از قبیل اکتشافات آیزاک نیوتون، خردگرایی دکارت و تجربه گرایی فرانسویس بیکن و جان لاک می رسید» (Day, 1996: 64). جنبش روشن گری بیشتر از آن چیزی که به نظر می رسد متنوع و دارای گرایش های گوناگون ناشی از متفکران متعدد آن است. طیف متنوع اندیشمندان روشن گری باعث می شود که از جستجوی یک روشن گری واحد صرف نظر کنیم «چگونه می توان هیوم محافظه کار، کوندورسه دموکرات، اولباک ریشخند کننده ی تمام ادیان، دیدروی متنفر از عتیقه شناسی را با گیبون تحسین کننده ی آن، روسوی ستایش گر افلاطون را با جفرسون که جمهور را نتوانست تا به انتها بخواند در

1. Counter-Enlightenment

2. Sturm und Drang

3. Sentimentalism

4. Pietism .

5. WELTANSCHAUNG